

2024



# Икономическата свобода в България: Преглед и препоръки за растеж

Докладът е изготвен с подкрепата на Фондация за свободата „Фридрих Науман“

## Съдържание

Въведение: Защо икономическа свобода?.....	2
Кратък преглед на икономическата свобода в България.....	3
Икономическа свобода в България и в региона на ЦИЕ.....	5
Размер на правителството.....	7
Правна система и право на собственост.....	10
Стабилни пари.....	13
Свобода на международната търговията.....	16
Регулации.....	19
Конвергенция и икономически растеж.....	22
Заклучение: Политики за икономическа свобода и растеж.....	24
Приложение: Показатели за икономическата свобода в България.....	25

## Въведение: Защо икономическа свобода?

„Икономическата свобода по света“ е годишно проучване, публикувано от канадския институт „Фрейзър“<sup>1</sup>. Изданието измерва степента на икономическа свобода в на практика всички държави по света през последните пет десетилетия. Крайъгълните камъни на икономическата свобода са личният избор, доброволната размяна, свободата на навлизане на пазара и конкуренцията, както и сигурността на личността и частната собственост. Степента на икономическа свобода се измерва в пет широки области. Това са размерът на правителството, правната рамка и върховенството на правото, стабилността на парите, свободата на международната търговия и регулациите. Тези сфери имат директно отношение към просперитета на нациите и качеството на живот.

Изследванията на икономическата свобода показват, че най-свободните държави са поне седем пъти по-богати от най-несвободните и почти два пъти по-богати от държавите във втория квартал на класацията. Доходите на най-бедните 10% от обществото са значително по-високи в групата на най-свободните държави, което показва, че свободата води както до просперитет, така и до повече възможности за всички групи в обществото и свиване на неравенствата. Продължителността на живота също е значително по-висока в най-свободните страни, като достига над 80 години при едва 65 години очаквана продължителност на живота в най-несвободните страни.

Разширяването на икономическата свобода в България в последните 25 г. води след себе си период на почти непрекъснат икономически растеж и повишение на доходите. В периода 2016-2019 г. България за пръв път попада в групата на най-свободните икономики в света (топ 40), което е следствие от добрите показатели по отношение стабилността на парите, свободата на международната търговия и размера на правителството. След настъпването на пандемията обаче се наблюдава стагнация на икономическата свобода в България, а и в региона на Централна и Източна Европа, която е предизвикана от нарастването на държавните разходи и размера на правителството, в някои случаи от увеличената регулаторна тежест и липсата на достатъчен напредък в областта на върховенството на правото.

На фона на стагнацията на икономическата свобода в региона, както и на дългия период на политическа нестабилност в България и предстоящите поредни парламентарни избори, е важно да отправим един по-дълбок поглед към развитието на страната в последните няколко десетилетия. Детайлният преглед на оценките за икономическата свобода в България могат да служат за ориентир на публичната политика, като осветят сферите и политиките, в които страната изостава и губи от своя потенциал. Сравнението с другите страни от региона на Централна и Източна Европа също е полезно, тъй като поставя представянето по различните показатели и развитието на България в контекста на общите процеси в региона.

---

<sup>1</sup> Виж [Икономическата свобода по света 2023 г.](#) (Институт Фрейзър, 2023 г.)

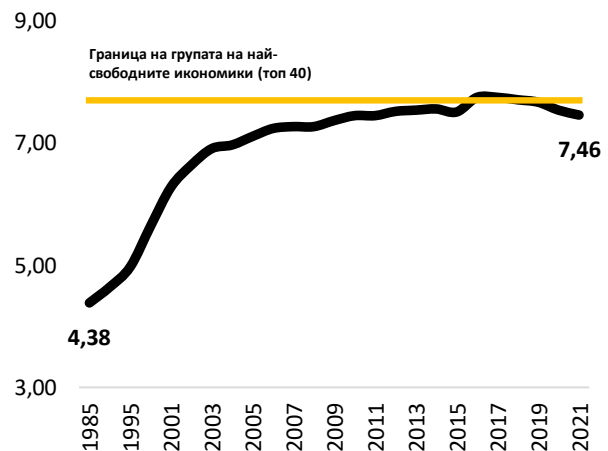
## Кратък преглед на икономическата свобода в България

Проследяването на икономическата свобода в България позволява един различен поглед към развитието на страната през последните четири десетилетия. Първите оценки за икономическата свобода в България датират от 1985 г., когато страната получава изключително ниски оценки във всички сфери, но най-вече по отношение на свободата на търговията и регулациите. През 90-те години, вече като икономика в преход, България продължава да получава слаби резултати, като попада в групата на най-несвободните икономики в света, следствие от много висока инфлация, в т.ч. и хиперинфлацията от 1996-1997 г. Това е периодът, в който страната изпуска възможността за „шокова терапия“ и изостава значително от другите страни в Централна и Източна Европа (ЦИЕ), които успяват много по-бързо да трансформират своите икономики и съответно избягват опасността от голям макроикономически провал.

Промяната в българската икономика настъпва след началото на новия век, когато страната започва устойчиво да подобрява своя резултат и да догонва другите страни от региона на ЦИЕ. Това е период, в който валутният борд вече функционира и инфлацията е овладяна, фискалната политика е вкарана в рамки и държавният дълг започва да намалява, постепенно отпадат редица регулации и икономиката на страната се отваря към европейския пазар. Периодът непосредствено преди присъединяването към Европейския съюз (ЕС) се характеризира с увеличение на икономическата свобода в страната, като България изминава пътя от 101-во място в света в началото на новото хилядолетие до 50-то място в света в годината след присъединяването към ЕС.

**Графика 1: Икономическа свобода в България според Института „Фрейзър“ (1985-2021 г.)**

Скала от 0 до 10 т., като 10 т. е максимална стойност на икономическа свобода



Източник: ИПИ на база Fraser Institute, Economic Freedom of the World: 2023 Annual Report

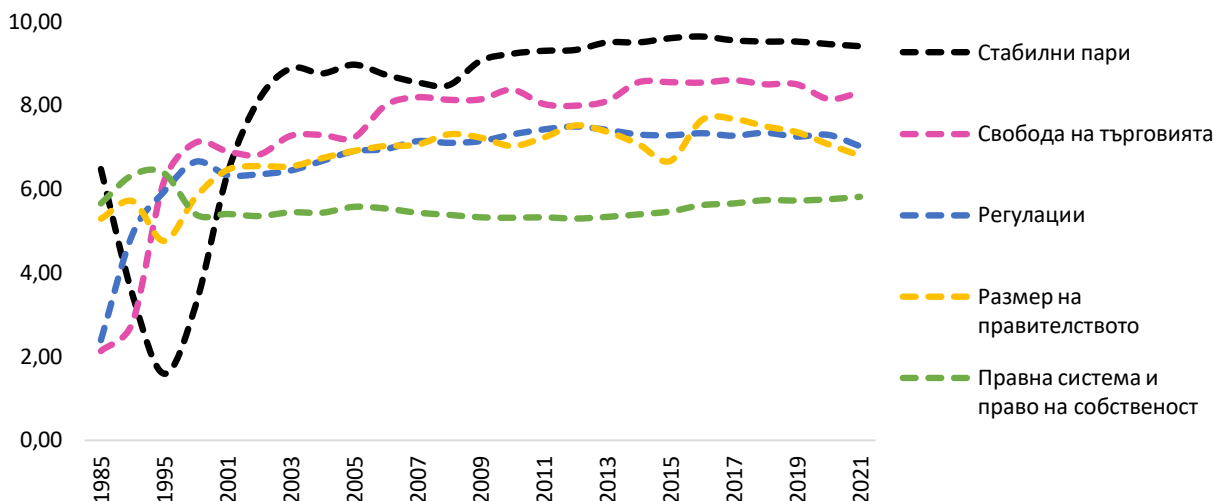
В първите години на членството в ЕС също се отчита увеличение на икономическата свобода, въпреки настъпването на световната финансова криза и последвалата рецесия в страната в периода 2009-2010 г. Участието в единния пазар на ЕС отваря огромни възможности пред България, като гарантирането на четирите свободи – свободно движение на стоки, услуги, капитали и хора, носи много висок резултат по отношение свободата на търговията, която обхваща всички сфери на единния пазар. В този период се подобряват и оценките за размера на правителството, което е резултат от намалението на преките данъци и въвеждането на 10% плосък данък върху печалбите на компаниите (2007 г.) и доходите на физическите лица (2008 г.).

България неизменно попада сред най-свободните 50 страни в света след присъединяването си към ЕС. Този резултат се подкрепя от стабилните пари, разумните държавни финанси и ниските данъци, свободния достъп до големия европейски пазар и постепенното отпадане на различни регулации. За съжаление оценката за икономическата свобода в България не се подкрепя от върховенството на правото. В категорията, която оценява правната система и правото на собственост, страната

получава устойчиво слаби оценки. Независимостта на съдебната власт и безпристрастността на съда, интегритета на правната система и законовия ред, както и защитата на правото на собственост и изпълнението на договорите са сферите, в които България устойчиво изостава както от най-големите страни в ЕС, така и от страните от региона на ЦИЕ.

### Графика 2: Икономическа свобода в България по категории (1985-2021 г.)

Скала от 0 до 10 т., като 10 т. е максимална стойност на икономическа свобода

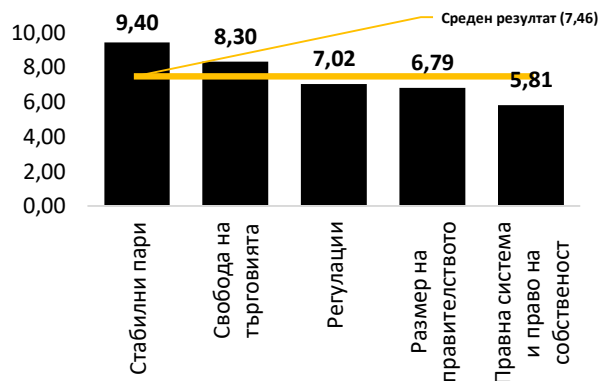


Източник: ИПИ на база Fraser Institute, Economic Freedom of the World: 2023 Annual Report

България достига своя максимален резултат по отношение на икономическата свобода в периода 2016-2017 г. Оценката на икономическата свобода достига 7,75, като страната заема 34-та позиция в света. В периода 2016-2020 г. България е неизменно в топ 40 и попада за пръв път в групата на най-свободните икономики в света. След пандемията резултатът на страната леко се влошава, вследствие на по-високите държавни разходи, разширените рестрикции пред свободното движение и увеличението на регулаторната тежест. В последния доклад за икономическата свобода България има резултат от 7,46 и е на 43-та позиция в света, като изпада от групата на най-свободните. Най-висок резултат се отчита по отношение на стабилните пари и свободата на международната търговия, като България е в топ 30 на света в тези категории. Най-нисък резултат традиционно се получава по отношение на върховенството на правото, което е централна тема в страната в последните години. Отчитайки високата инфлация през 2022 и 2023 г., България най-вероятно ще получи по-нисък резултат за стабилността на парите в следващи издания на индекса и ще загуби позиции в световната класация.

### Графика 3: Икономическа свобода в България по категории (2021 г.)

Скала от 0 до 10 т., като 10 т. е максимална стойност на икономическа свобода



Източник: ИПИ на база Fraser Institute, Economic Freedom of the World: 2023 Annual Report

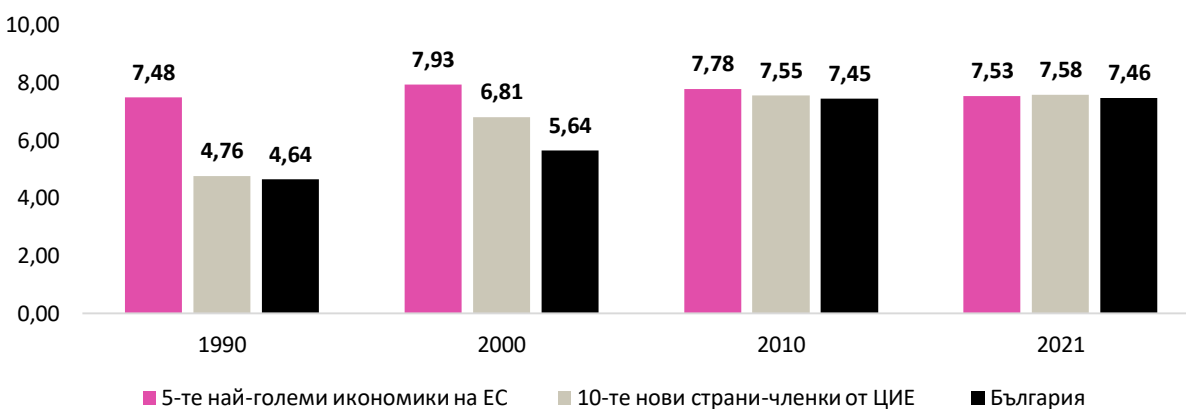
## Икономическа свобода в България и в региона на ЦИЕ

Разширяването на икономическата свобода е ключов фактор за развитието на България и страните от Централна и Източна Европа (ЦИЕ) през последните три десетилетия<sup>2</sup>. В първите години на прехода към пазарна икономика, икономическата свобода в страните от ЦИЕ е силно ограничена и изостава значително от тази в големите европейски икономики. В първото десетилетие след промените се наблюдава трансформация на икономиките от региона, като страните от ЦИЕ провеждат дълбоки реформи, отварят своите икономики и постигат икономически напредък. В този период промените в България и Румъния изостават значително, показателите за икономическата свобода остават силно негативни и двете икономики преминават през сериозни сътресения.

Първото десетилетие на новото хилядолетие е период, в които страните от ЦИЕ, в т.ч. България и Румъния успяват в голяма степен да догонят големите европейски икономики по ниво на икономическа свобода. В този период всяка една от въпросните 10 страни се присъединява и към Европейския съюз (ЕС), което отваря достъпа до големия европейски пазар и гарантира свободното движение на стоки, услуги, капитали и хора. Присъединяването към ЕС е директно обвързано с разширяването на икономическата свобода в страните от региона.

### Графика 4: Икономическа свобода в България и ЕС според Института „Фрейзър“ (1990-2021 г.)

Скала от 0 до 10 т., като 10 т. е максимална стойност на икономическа свобода



Източник: ИПИ на база Fraser Institute, Economic Freedom of the World: 2023 Annual Report

В периода 2000-2010 г. България подобрява значително своите показатели за икономическа свобода, като овладява високата инфлация, вкарва бюджета в рамки и свива публичния дълг, намалява преките данъци и оформя модела на социално-осигурителните системи, премахва различни регулации и в крайна сметка се отваря за големия европейски пазар. Въпреки настъпването на глобалната финансова криза в края на първото десетилетие от новия век, фундаменталните котви на новата българска икономика вече са в сила – валутен борд и стабилни пари, бюджет под контрол и нисък дълг, плосък данък и ниско данъчно бреме върху хората и бизнеса, свободно движение на стоки, услуги, капитали и хора в рамките на ЕС.

<sup>2</sup> Докладът се фокусира върху 10-те нови страни членки на ЕС от региона на ЦИЕ. Всички оценки и коментари за региона на ЦИЕ се отнасят до следната група страни: Чехия, Полша, Унгария, Словакия, Словения, Естония, Латвия и Литва от „петото“ разширяване на ЕС през 2004 г. и България и Румъния от „шестото“ разширяване на ЕС през 2007 г.

В периода 2010-2020 г. страните от ЦИЕ успяват леко да изпреварят средния резултат на 5-те най-големи икономики в ЕС<sup>3</sup>, като много от страните в региона на даден етап бележат най-високите си резултати по икономическа свобода. В този период се наблюдава и устойчив процес на сближаване, като страните от ЦИЕ бележат по-силен икономически растеж от този в най-големите икономики в ЕС. В годините преди пандемията България отчита най-високите си показатели за икономическа свобода, като в периода 2016-2020 г. попада сред най-свободните икономики в света (топ 40). Въпреки това, трябва да се отчете, че дори в най-добрите си години България изостава от половината страни в региона на ЦИЕ по икономическа свобода.

### Графика 5: Икономическа свобода в ЦИЕ преди пандемията според Института „Фрейзър“

Среден резултат в избрани страни от ЦИЕ в периода 2016-2019 г.



Източник: ИПИ на база Fraser Institute, Economic Freedom of the World: 2023 Annual Report

Настъпването на пандемията през 2020 г. води до отстъпление на икономическата свобода, като се наблюдава влошаване на оценките както в големите икономики в Европа, така и във всички страни в региона на ЦИЕ. В последния доклад на Института „Фрейзър“ подреждането на страните в региона на ЦИЕ остава почти непроменено спрямо периода 2016-2019 г., като България е изпреварена и от Словакия. България регистрира спад в своя резултат, провокиран от нарастване на публичните разходи, въведени ограничения върху свободното движение и увеличение на регулаторната тежест, като страната изпада от групата на най-свободните икономики.

Общият поглед на развитието на икономическата свобода в региона на ЦИЕ през последните три десетилетия показва, че всички страни в региона успяват да достигнат показателите на най-големите икономики в Европа. Докато показателите за стабилни пари, публични финанси и данъци, регулации и свободна търговия са на сходни нива в региона на ЦИЕ, голяма разделителна линия остава върховенството на правото. Това е сферата, в която страните от ЦИЕ все още изостават спрямо големите икономики в Европа, а България продължава да се представя много слабо. Към момента оценките за състоянието на върховенството на правото са основната пречка пред устойчивото присъствие на България в групата на най-свободните икономики в света.

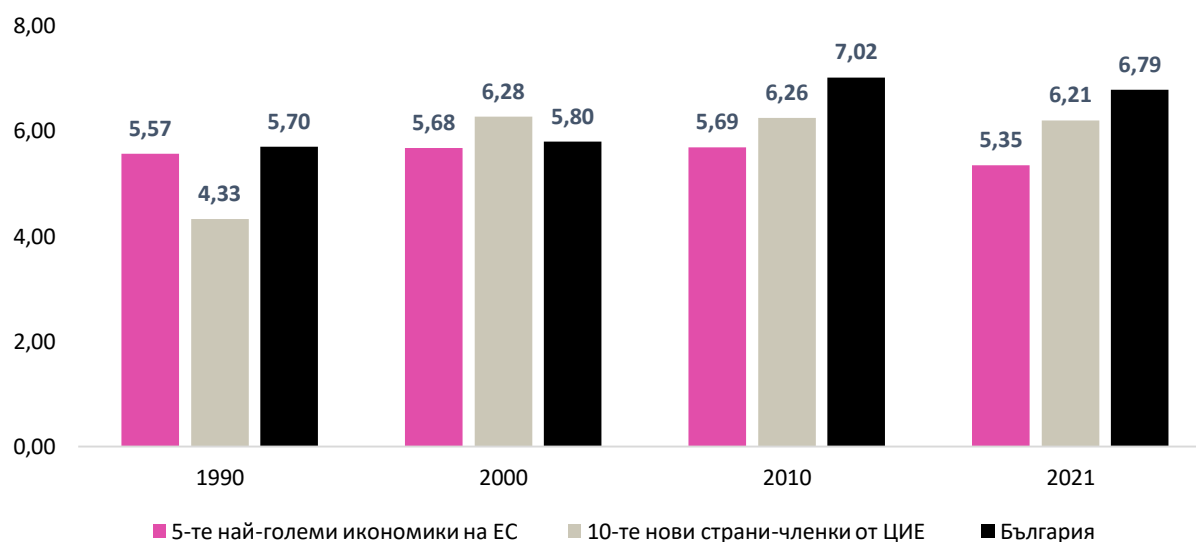
<sup>3</sup> Петте най-големи икономики в рамките на ЕС са Германия, Франция, Италия, Испания и Нидерландия. Всички оценки и коментари в доклада за 5-те най-големи икономики в ЕС се отнасят до тази група страни.

## Размер на правителството

През последните две десетилетия България отчита добри резултати по отношение на своята фискална политика. В категорията, която оценява икономическата свобода спрямо размера на правителството, България изпреварва както най-големите икономики в ЕС, така и средните показатели за страните от района на ЦИЕ. Страната се отличава с ниски преки данъци върху труда и печалбите, по-ниски нива на преразпределение през бюджета спрямо средните стойности за Европа и ниски нива на публичен дълг. Въпреки това, след пандемията се наблюдава отстъпление в оценката за размера на правителството, което е следствие от ръста на държавните разходи и въобще на държавната намеса в икономиката. За това говори и появата на сериозен бюджетен дефицит, както и планираното в средносрочната фискална програма покачване на държавния дълг<sup>4</sup>.

### Графика 6: Оценка в категория „Размер на правителството“ (1990-2021 г.)

Скала от 0 до 10 т., като 10 т. е максимална стойност на икономическа свобода



Източник: ИПИ на база Fraser Institute, Economic Freedom of the World: 2023 Annual Report

България продължава да е сред лидерите в района на ЦИЕ по отношение на оценката за размера на правителството. Трябва обаче да се отчете, че страните-членки на ЕС по принцип се характеризират с по-високи нива на преразпределение, съответно повече държавни разходи и по-високи данъци, спрямо други части на света. В този смисъл, нито една страна от ЦИЕ не е сред глобалните лидери в оценките за размера на правителството. Всъщност в почти всички европейски страни именно това е категорията, в която се получава най-ниска оценка по отношение на икономическата свобода. В случая на България, сравнително добрата оценка е подкрепена от ниските преки данъци и по-ниския дял на държавните инвестиции, докато върху оценката натежава правителственото потребление, трансферите и субсидиите, както и все още значителната държавна собственост и доминираща роля на държавата в определени сектори.

<sup>4</sup> Оценките за икономическата свобода по отношение размера на правителството стъпват на различни показатели за нивото на данъците, размера на държавните разходи и държавната собственост. Бюджетният дефицит и държавният дълг сами по себе си не влизат в оценките за икономическата свобода. Това обаче са показатели, който са резултативни величини от провежданата фискална политика и ориентир за траекторията на бюджета и размера на правителството.



**Таблица 1: Държавни разходи като дял от БВП в ЦИЕ (2005-2024 г.)**

Страни от ЦИЕ	Средно за период от 5 години			
	2005 - 09	2010 - 14	2015 - 19	2020 - 24*
Унгария	50,0	49,4	47,2	49,2
Словения	46,0	52,3	45,2	48,6
Полша	44,2	44,1	41,6	46,4
Чехия	41,9	43,4	40,5	45,7
Словакия	39,3	42,1	41,6	45,6
Естония	37,2	38,6	39,3	43,2
Латвия	37,8	40,9	38,4	42,4
<b>България</b>	<b>36,9</b>	<b>37,0</b>	<b>36,6</b>	<b>40,8</b>
Румъния	36,9	37,0	35,1	40,6
Литва	37,4	38,3	34,3	39,0

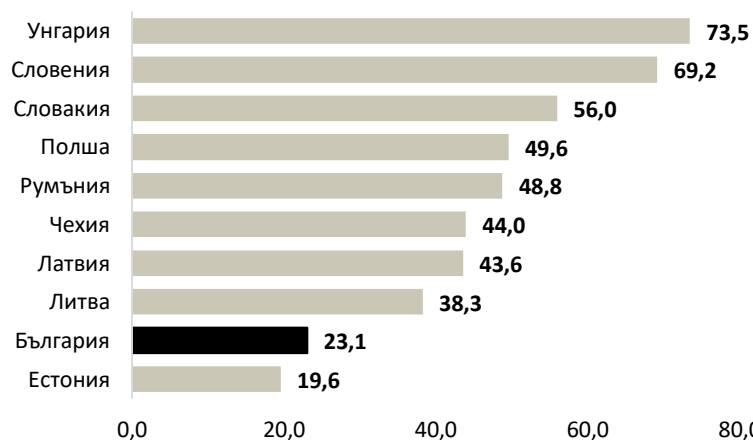
Източник: European Commission, European Economic Forecast - Spring 2024

високите разходи не са концентрирани само в първата година на пандемията, като в повечето страни в региона разходите през 2023 и 2024 г. се увеличават. През последните години консолидираните държавни разходи в България са на ниво от около 40% от БВП, като в някои случаи тази граница се надвишава<sup>5</sup>. Важно е да се отчете, че в дълги периоди в последните две десетилетия консолидираните държавни разходи в България са на нива от 36-37% от БВП.

В дългосрочен план в региона на ЦИЕ се наблюдава и нарастване на публичния дълг, най-вече в резултат на връхлитащи кризи от различен характер. В страни като Полша и Словакия държавният дълг достига около 50-55% от БВП, докато в Словения и Унгария е на нива от около 70% от БВП. Литва, Латвия и Чехия са на нива около 40-45% от БВП, а Румъния вече гони границата от 50% от БВП. По-нисък остава държавният дълг в България и

Естония – в рамките на 20-25% от БВП, но тенденцията в България е към увеличение на дълга. Само в периода 2024-2026 г. държавният дълг в България се очаква да се увеличи с близо 20 млрд. лв. и да достигне около 28% от БВП. Това е резултат от раздуването на държавните разходи, което предполага трайно високия дефицит, заложен в средносрочната фискална рамка.

**Графика 7: Държавен дълг като дял от БВП в ЦИЕ (% , 2023 г.)**



Източник: Eurostat

<sup>5</sup> Коментирана горна „граница“ на държавните разходи в размер на 40% от БВП стъпва както на историческите данни за нивото на държавните разходи в България, така и на фискалните правила по смисъла на чл. 28 от Закона за публичните финанси, който гласи, че максималният размер на разходите по консолидираната фискална програма не може да надвишава 40% от БВП, без обаче да се отчетат разходите, финансирани със средства от Европейския съюз. Последното позволява границата да бъде превишавана в някои случаи през последните години.

Големите предизвикателства пред България по отношение на размера на правителството и оценките за икономическата свобода в категорията, както и посоката на възможните решения, могат да се обобщят в няколко направления:

- ✓ Сравнително висока тежест върху труда – въпреки ниския плосък данък върху доходите на физическите лица, в т.ч. и щедрите данъчни облекчения за семейства с деца, осигурителната тежест върху работещите в страната остава висока. Постигането на висока оценка по отношение на данъците изисква запазване за дълъг период на плоския данък и реформи в сферата на социалното и здравно осигуряване, които да облекчат тежестта върху работещите и да дадат повече стимули за полагане на труд;
- ✓ Нарастващи държавни разходи – правителствените харчове, в т.ч. текущите разходи, трансферите и субсидиите, се увеличават в последните години и натезават както на бюджетното салдо, така и на нивата на преразпределение през бюджета. Ограничаването на ръста на държавните разходи изисква стриктно спазване на фискалните правила, в т.ч. ограничение на правителствените разходи до 40% от БВП и приемане на мерки за балансиране на бюджетното салдо в средносрочен план. Това може да бъде подкрепено с последователна политика за правилно насочване на социалните разходи и ограничаване на трансферите и субсидиите през държавния бюджет;
- ✓ Значима роля на държавата в определени сектори и лошо управление на държавните компании – държавата продължава да доминира различни икономически сектори, като в последните години се говори повече за консолидация в различни публични сфери и отделяне на ресурс за държавни инвестиции, без да се коментират възможностите за приватизация и оттегляне на държавата от определени сфери. Държавното управление в енергетиката, водния сектор и железопътния превоз са класически примери за трупане на задължения, злоупотреби и в крайна сметка лоши резултати.

Оценките за икономическата свобода в България в сферата на бюджета и размера на правителството показват, че страната може да постигне напредък с по-ефективно управление на държавните финанси – с фокус върху ограничаване на текущите разходи, трансферите и субсидиите, промяна в управлението на държавната собственост и оттегляне на държавата от определени сектори, както и намаляване на осигурителната тежест върху труда. Това са приоритети, които имат директно отношение както към икономическата свобода, така и към потенциала на икономиката и качеството на живот в страната.

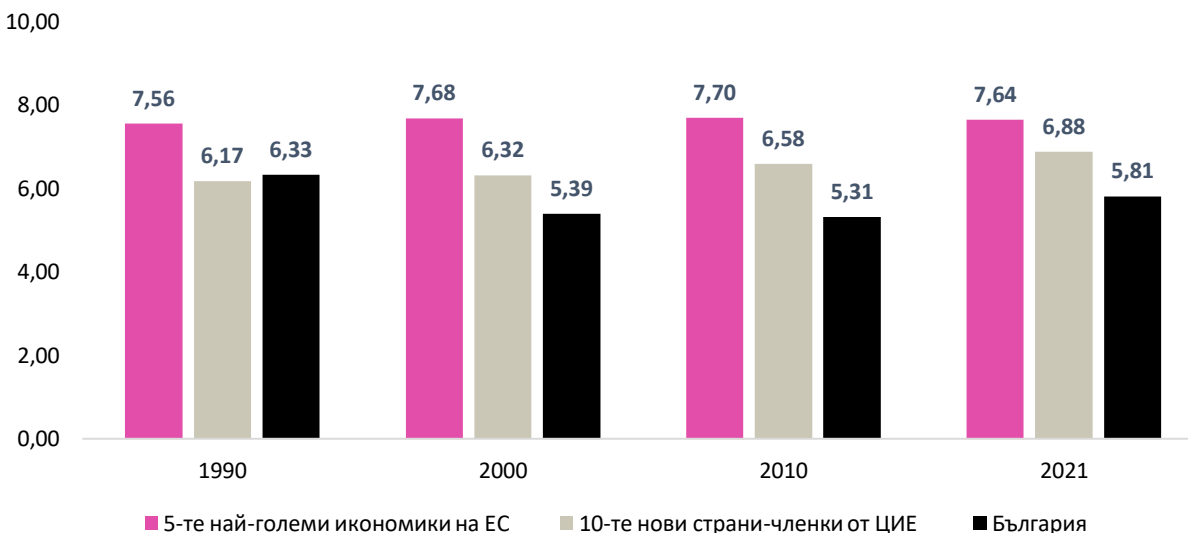
В общ план всички усилия по отношение на бюджета и данъците дават своето отражение върху дефицита и публичния дълг. Средносрочната рамка за периода 2024-2026 г. залага рекордни нива на бюджетен дефицит и сериозно нарастване на дълга, в т.ч. на лихвените разходи. България трябва да положи усилия за фискална консолидация, която да елиминира бюджетния дефицит в средносрочен план и да осуети нарастването на публичния дълг. Траекторията на фискалната политика в други страни от ЦИЕ показва, че изпускането на държавните разходи в средносрочен план води до сериозни проблеми пред бюджетното салдо, повишаване на държавния дълг и нарастващ натиск за увеличение на данъчната тежест.

## Правна система и право на собственост

Най-големи предизвикателства България среща в оценките за върховенството на правото. Страната изостава чувствително както от големите икономики в Европа, така и от другите страни в ЦИЕ. През последните две десетилетия се наблюдава значително подобрение в региона на ЦИЕ, като Балтийските републики и някои страни от Централна Европа успяват сериозно да намалят разликата с големите страни от Западна Европа. Въпреки лекото подобрение през последното десетилетие, България продължава да има най-ниския резултат сред всички разглеждани страни в ЦИЕ. Този резултат в голяма степен е и причината страната да е извън групата на най-свободните икономики в света. Данните категорично показват, че най-голямото предизвикателство пред икономическата свобода и основният препъни камък пред потенциала за икономически растеж е състоянието на върховенството на правото и функционирането на съдебната система в страната.

### Графика 8: Оценка в категория „Правна система и право на собственост“ (1990-2021 г.)

Скала от 0 до 10 т., като 10 т. е максимална стойност на икономическа свобода



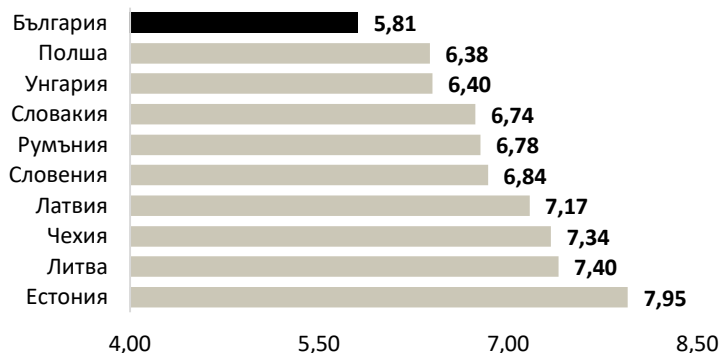
Източник: ИПИ на база Fraser Institute, Economic Freedom of the World: 2023 Annual Report

\*Оценката за 1990 г. може да бъде подвеждаща, тъй като в този период в категорията влизат по-малко индикатори. Въпреки това е интересен фактът, че България изпреварва средната оценка за страните от ЦИЕ в началото на прехода, след което започва отчетливо да изостава.

По-внимателното вглеждане в оценките на страните от ЦИЕ показва интересни динамики. Румъния успява да подобри представянето си по отношение на върховенството на правото през последните две десетилетия и вече изпреварва три страни от Централна Европа, които срещат сериозни трудности в тази сфера. Това са Полша, Унгария и Словакия, при които липсва напредък, а в някои случаи се наблюдава и отстъпление. Естония, Литва и Чехия отчитат най-високи резултати в региона на ЦИЕ в категорията, което им позволяват да бъдат в топ 20 на света по икономическа свобода. Всички споменати държави обаче продължават да са пред България, в която върховенството на правото вече 10 години е централна тема в обществото, но напредъкът е минимален, а по-смелите стъпки биват в крайна сметка блокирани. Можем да твърдим, че невъзможността за напредък по отношение на върховенството на правото е в основата и на продължителния период на политическа нестабилност в страната и основна пречка пред дългосрочния растеж.

### Графика 9: Оценка в категория „Правна система и право на собственост“ в ЦИЕ (2021 г.)

Скала от 0 до 10 т., като 10 т. е максимална стойност на икономическа свобода

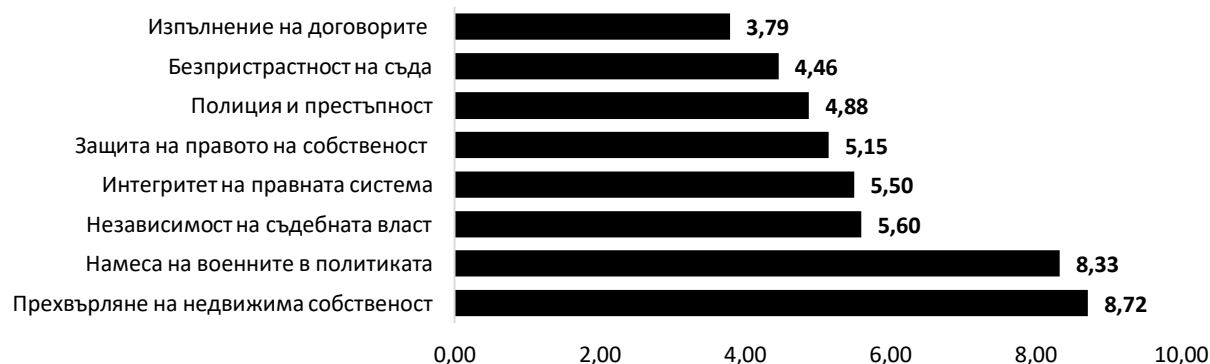


Източник: ИПИ на база Fraser Institute, Economic Freedom of the World: 2023 Annual Report

спазването на законите от населението. Всички тези показатели са директно обвързани с върховенството на правото и управлението на съдебната система. България има ниски резултати и по отношение на защитата на правото на собственост и изпълнението на договорите. Особено слабата оценка по последния показател показва, че големите предизвикателства в съдебната власт имат пряка връзка със средата за правене на бизнес и съответно ограничават потенциала за инвестиции, увеличаване на продуктивността и растеж на дохода.

### Графика 10: Оценка на България в категория „Правна система и право на собственост“ (2021 г.)

Скала от 0 до 10 т., като 10 т. е максимална стойност на икономическа свобода



Източник: ИПИ на база Fraser Institute, Economic Freedom of the World: 2023 Annual Report

Резултатите по отношение на правната система пряко зависят от възприятието на гражданите и бизнеса за функционирането на съдебната власт и върховенството на правото. Повечето оценки в тази категория не стъпват на обективни показатели, както е при данъците, държавните разходи или инфлацията, а на възприятията на обществото и бизнеса за различни аспекти на върховенството на правото. В този смисъл промяна в оценката в категорията изисква не само нормативни промени, но и промяна във възприятията и нагласите на хората за интегритета на правната система и спазването на законите, независимостта на съдебната власт и безпристрастността на съда, изпълнението на договорите и възможността за навременно събиране на дълговете по съдебен път, както и възстановяване на доверието в полицията.

Промяната на оценките за върховенството на правото в България е невъзможна без дълбоки реформи в нормативната рамка и работата на институциите, които в крайна сметка биха довели до промяна във възприятията и нагласите на гражданите и бизнеса за работата на съдебната власт и законността в страната. Тези промени могат да бъдат обобщени в три посоки:

- ✓ Справедливост и доверие в съда – тук влизат оценките за независимостта на съдебната власт и безпристрастността на съда. По същество това са оценки за неправомерно влияние и възможността за такова на външни фактори (политически) в работата на съда и неговото администриране. Големият фокус следва да бъде върху организацията, устройството и работата на Висшия съдебен съвет (ВСС), пречките пред съдийското самоуправление и отчетност, възможностите за неправомерно влияние в първоначалното назначаване, последващото кариерно развитие и изборът за ключови длъжности в съдебната власт;
- ✓ Законност и ред – тук влизат оценките за устойчивостта и справедливостта на правната система, спазване на законите от гражданите и работата на полицията. Фокусът следва да бъде поставен върху интегритета на правната система, корупцията по високите етажи на властта, работата на прокуратурата и ролята на главния прокурор, както и ефективността на работата и доверието в полицията;
- ✓ Среда за правене на бизнес – тук влизат оценките за изпълнението на договорите и правото на собственост. В голяма степен тези оценки са директно обвързани с предходните категории (политическо влияние и липса на доверие в съда, корупция и отстъпление от законността), като фокусът следва да бъде върху възможностите споровете на бизнеса да бъдат решавани ефективно, безпристрастно и предвидимо.

Промените в Конституцията от края на 2023 г. отвориха пътя за по-дълбока промяна в устройството и организацията на съдебната власт в България. Пълното разделение на Висш съдебен съвет и Висш прокурорски съвет, ограниченията на прекомерната и безконтролна власт на главния прокурор, както и механизма за разследване на главния прокурор имат директно отношение към подобряване интегритета на правната системата в страната, отстояване на независимостта на съдебната власт и безпристрастността на съда, както и възможността за ефективна борба с политическата корупция и големите зависимости (изразяваща се във влезли в сила присъди), които имат пряко отношение към възприятията за корупция и законност в страната.

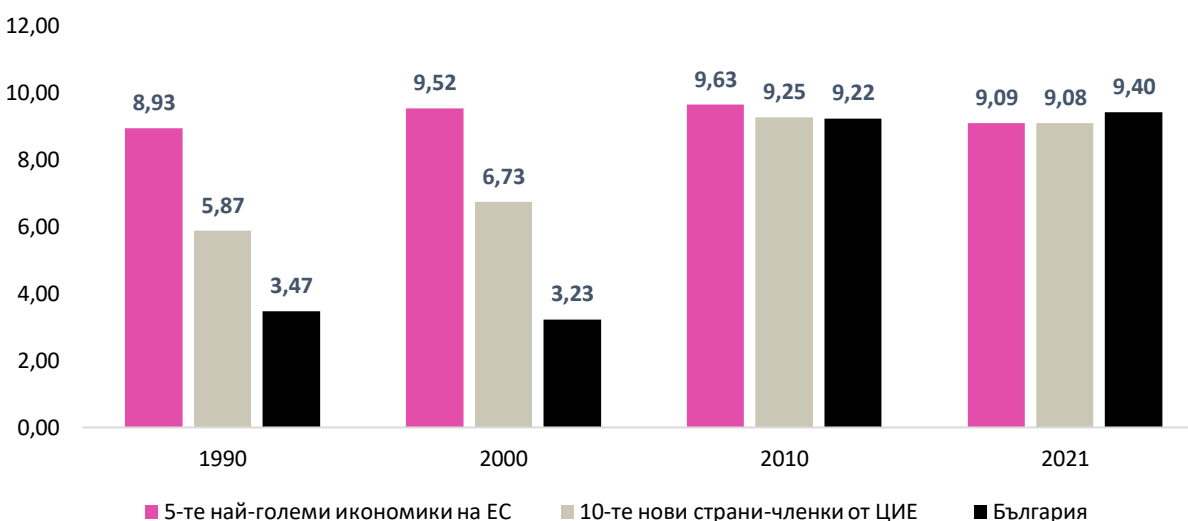
Последвалото решение на Конституционния съд от юли 2024 г. отмени ключова част от новите конституционни текстове и така блокира възможността за „шокова терапия“ на съдебната власт. Върховенството на правото в България ще трябва да бъде постигнато не с фундаментална реформа в устройството и организацията на съдебната власт, а с „подръчни материали“ – промяна на нормативната рамка и в оперативното администриране на съдебната власт, в т.ч. управлението на бюджета, съдебната карта и правилата за атестация и командироване, ефективен граждански контрол и гарантиране на честна процедура за избор на нов главен прокурор, нов председател на Върховния административен съд, нови членове на ВСС и Инспектората към ВСС, ефективна политика за борба с корупцията и постоянни усилия за защита на независимостта и осветяване на неправомерното влияние в съдебната власт. Това изисква и прекъсване на постоянното преливане на власт и влияние от политически капитал към зависимости в съдебната система, и обратно.

## Стабилни пари

В категорията стабилни пари почти всички страни в ЕС получават най-силните си оценки по отношение на икономическата свобода. България и другите страни от ЦИЕ имаха сериозни проблеми с инфлацията през 90-те години, в т.ч. хиперинфлацията в България от 1996-1997 г., и съответно отчитаха много слаби резултати спрямо 5-те най-големи икономики на ЕС. В последните 20 години оценките за страните членки от ЕС, в т.ч. и тези вот ЦИЕ, са високи, като през голяма част от периода инфлацията е под контрол. Сравнително сходните резултати в рамките на ЕС са до известна степен следствие и от функционирането и разширяването на еврозоната, като голяма част от страните в ЕС, в т.ч. половината от страните в района на ЦИЕ, споделят обща валута, която в сравнителен план успява да поддържа стабилност на цените. България също получава много висок резултат, което е обвързано със стриктното функциониране на валутния борд и сравнително ниската инфлация в периода преди и непосредствено след пандемията.

### Графика 11: Оценка в категория „Стабилни пари“ (1990-2021 г.)

Скала от 0 до 10 т., като 10 т. е максимална стойност на икономическа свобода

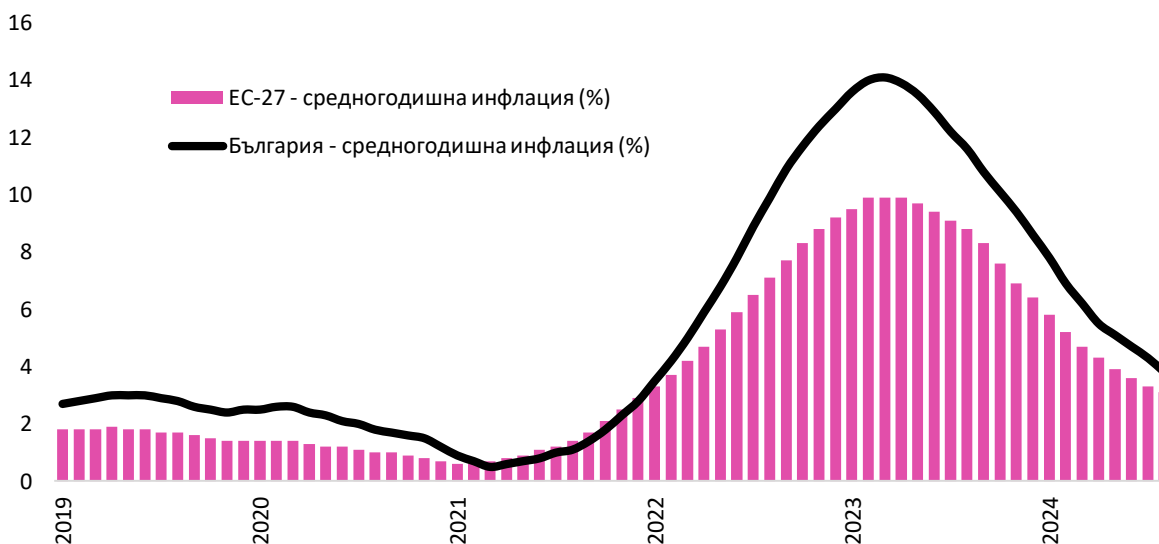


Източник: ИПИ на база Fraser Institute, Economic Freedom of the World: 2023 Annual Report

През 2022 г. Европа навлезе в период на висока инфлация, който все още не е отразен в публикуваните издания на индексите на икономическата свобода. За пръв път в историята беше преминалата границата от 10% годишна инфлация в еврозоната, като в някои страни в района на ЦИЕ инфлацията надхвърли 20%. По-сериозният ръст на цените тръгна от енергийните суровини, пренесе се върху храните и в крайна сметка върху всички групи стоки в потребителската кошница. В края на 2022 г. годишната инфлация в България достигна над 15% (ХИПЦ), което е и най-високата стойност в последните 20 години. Този епизод на висок ръст на цените доведе със себе си и допълнителна намеса на държавата в икономиката под формата за засилени (понякога прекомерни) контролни мерки, опити за намеса в ценообразуването на определени стоки и приемане на компенсаторни мерки през държавния бюджет за определени групи. През 2023 г. инфлацията тръгна надолу, като към средата на 2024 г. годишната инфлация и в България и в еврозоната е в рамките на 2-3%.

По отношение на средногодишната инфлация, която се следи във връзка с приемането на еврото, също се наблюдава нормализация и свиване на разликата спрямо показателите за ЕС, като към август 2024 г. средногодишната инфлация в България спада до 3,8% при 3,1% средно за ЕС (ХИПЦ). Разликата спрямо средните стойности за ЕС постепенно се свива, като остава отворен въпросът дали към края на 2024 г. инфлацията в страната ще покрие критерия за ценова стабилност за приемане на еврото. На този етап именно инфлацията е последната пречка пред приемането на еврото.

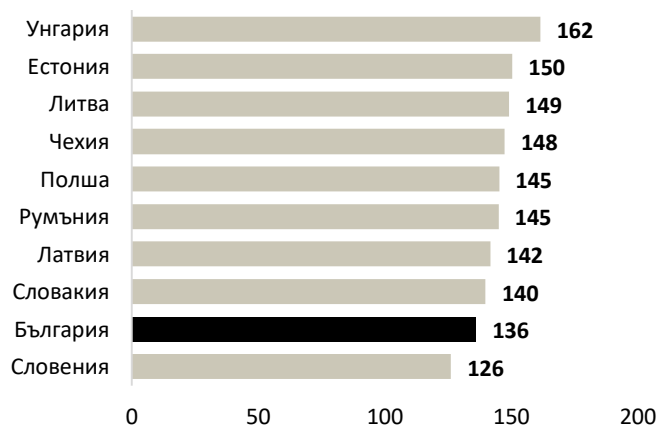
**Графика 12: Средногодишна инфлация в България и ЕС-27 (% , ХИПЦ, I 2019 – VIII 2024 г.)**



Източник: Eurostat

Въпреки високата инфлация в периода 2022-2023 г., България се представя добре на фона на страните от района на ЦИЕ по отношение ръста на потребителските цени в последните близо 10 години. Индексът на потребителските цени на база 2015 г. показва, че към края на 2023 г. цените в България са се повишили с 36%, докато в повечето страни в региона на ЦИЕ ръста е от порядъка на 40-50%. Инфлацията все пак е по-висока от тази в ЕС, като при 5-те най-големи икономики в Европа увеличението на цените спрямо 2015 г. е от порядъка на 25%. По-сериозното покачване в България спрямо 2015 г. е при хранителните продукти – 70%, ресторантите и хотелите – 60%, енергията и комуналните услуги – близо 50%. Това са сферите, които в най-голяма степен дърпат инфлацията нагоре през последните години.

**Графика 13: Индекс на потребителските цени в ЦИЕ през декември 2023 г. на база 2015 г. (ХИПЦ, 2015=100)**



Източник: Eurostat

По отношение на оценките за икономическата свобода може да се очаква сериозно отстъпление на България и страните от района на ЦИЕ в категорията стабилни пари. В следващите издания на индекса, когато се вземат под внимание данните за 2022 и 2023 г., всички страни в региона ще регистрират по-слаби оценки в категорията стабилни пари и съответно спад на общия резултат за икономическата свобода. Макар текущите данни за инфлацията да показват, че оценките в категорията ще се възстановят, този епизод на прекомерен ръст на цените разкрива, че стабилността на парите е от ключово значение за икономическата свобода в ЦИЕ.

Опитът на България, а и на други страни в региона на ЦИЕ, от последните две години показва, че сериозното покачване на цените води със себе си вълна от антипазарни настроения и поставя под риск нормалното функциониране на икономиката. Политическата нестабилност в България през този период допълнително усилва тези процеси, като поредица редовни и служебни правителства се заиграваха с темата за цените и търсеха начини за държавна намеса в определени сфери. В същото време с провежданата експанзионистична бюджета политика, нови мерки за административен и фискален контрол, както и с действията или липсата на такива на различни държавни и обществени органи на практика се създаде допълнителен натиск върху цените.

Водещата тема по отношение стабилността на парите в България безспорно е присъединяването към еврозоната. През последните години страната измина дълъг път, като изпълни поредица от ангажменти, а от юли 2020 г. българският лев се присъедини към валутно-обменния механизъм II (ERM II). През 2024 г. бяха последователно приети новият Закон за Българската народна банка, в сила от датата на приемане на еврото, както и Закона за въвеждане на еврото. С тези стъпки отпаднаха всички нормативни пречки пред приемането на еврото, като законодателната рамка вече отговаря на правилата на ЕЦБ. Последната крачка е изпълнението на числовите критерии, като към момента единственият препъни камък е критерият за ценова стабилност.

Усилията да се покрият икономическите критерии за устойчива конвергенция за приемане на еврото всъщност подкрепят икономическата свобода в страната. Критерият за бюджетния дефицит и опасността от влизане в процедура по прекомерен дефицит играят ролята на спирачка пред публичните разходи в България. Критерият за ценовата стабилност, който е в фокуса на внимание през последните две години, също оказва натиск да се търсят политики за ограничаване ръста на цените. Изпълнението на тези критерии ще е от ключово значение за икономическата свобода и след евентуалното приемане на еврото.

Темата с членството в еврозоната не отменя дебата за инфлацията и политиките, които подкрепят стабилността на парите. Макар инфлацията в България често да е привнесена от външни фактори, продължителният бюджетен дефицит и твърде агресивното покачване на правителствените разходи подкрепят ръста на потреблението и повишението на цените. Допълнителен фактор, подхранващ вътрешното търсене, е и ускоряването на темпа на нарастване на кредита. Различни структурни проблеми, в т.ч. липсата на конкуренция в определени сектори и административните решения в други, също подкрепят ръста на цените. Това показва, че страната може да провежда антиинфлационна политика, която се изразява в охлаждане на ръста на кредита (когато е нужно), ограничаване на фискалния стимул за търсенето, създаване на условия за конкуренция и оттеглянето на държавата от регулация на цените в определени сфери.

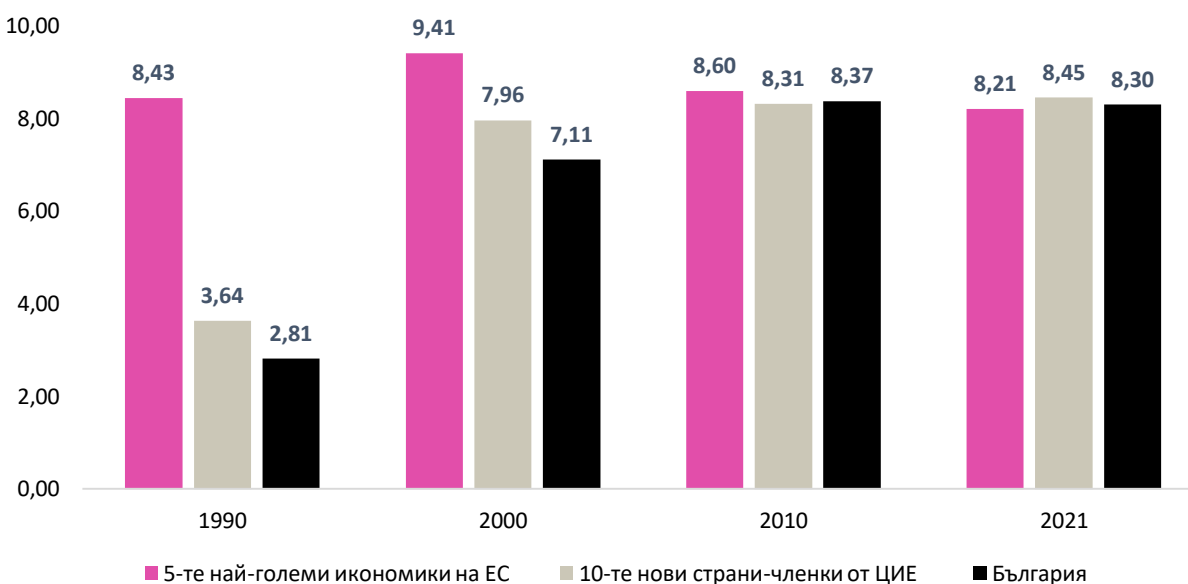


## Свобода на международната търговията

Свободата на международната търговия е сравнително силна категория за всички страни в ЕС, което е лесно обяснимо със съществуването на единен (отворен) пазар в съюза. Категорията оценява както бариерите пред търговията със стоки и услуги, така и ограниченията пред свободното движение на хора и капитали. През 90-те години разликата между големите европейски икономики и страните в ЦИЕ по отношение свободното движение на стоки, услуги, хора и капитали е огромна. В процеса на своята европейска интеграция страните от ЦИЕ покачват значително своите резултати в категорията, като на практика се изравняват с големите икономики в Европа. Именно четирите свободи, които гарантира единния пазар на ЕС, са в основата на изпреварващия икономически растеж в страните от ЦИЕ през последните две десетилетия.

**Графика 14: Оценка в категория „Свобода на международната търговията“ (1990-2021 г.)**

Скала от 0 до 10 т., като 10 т. е максимална стойност на икономическа свобода



Източник: ИПИ на база Fraser Institute, Economic Freedom of the World: 2023 Annual Report

В рамките на своето участие в единния пазар на ЕС страните от ЦИЕ успяват да се интегрират в европейските вериги на добавена стойност, да повишат значително своя износ в рамките на ЕС и на практика да удвоят ролята си във вътрешнообщностната търговия със стоки. Делът на 10-те разглеждани страни във вътрешнообщностната търговия със стоки се повишава от под 10% преди тяхното членство в ЕС до над 20% през 2023 г. Износът на стоки от България към страните от ЕС е на стойност от над 55 млрд. лв. през 2023 г., като се е увеличил четири пъти спрямо периода преди членството в ЕС. Делът на България във вътрешнообщностната търговията се повишава от 0,26% до 0,68% в рамките на две десетилетия. Общо износът на страната през 2023 г. е на стойност 86,9 млрд. лв., като 63% са насочени към страните от ЕС. Износът на услуги пък е на стойност от над 27 млрд. лв. през 2023 г., като се е увеличил близо три пъти след присъединяването на страната към ЕС. Трансформацията на българската икономика, в т.ч. промяната в структурата на индустрията и бурното развитие на дигиталните услуги, е до голяма степен резултат от разширяването на икономическата свобода и участието в единния пазар.

**Таблица 2: Износ на България към групи страни**

Групи страни	Износ (млрд. лв.)		Промяна в периода 2010-2023 г.
	2010	2023	
5-те най-големи икономики на ЕС (Германия, Италия, Франция, Испания и Нидерландия)	8,7	24,9	+186%
5-те съседни на България държави (Румъния, Гърция, Турция, Сърбия и Северна Македония)	9,5	21,4	+126%
5 държави от ЦИЕ (Полша, Чехия, Унгария, Словакия, Словения)	1,6	6,3	+283%

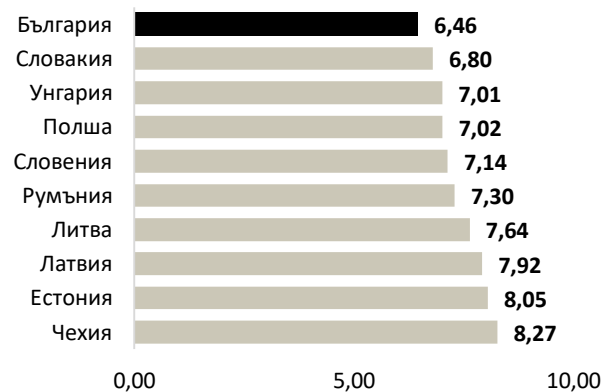
Източник: ИПИ на база данни от НСИ

икономики от ЦИЕ нараства с цели 283%, като се увеличава от 1,6 млрд. лв. през 2010 г. до 6,3 млрд. лв. през 2023 г. Към тези данни трябва да отчетем и добрите резултати на износа към трети страни в последните години, в т.ч. държави далеч отвъд съседните на България. Диверсификацията на българският износ, в т.ч. по-дълбоката интеграция с най-големите икономики на Европа и задълбочаващите се търговски отношения със страните от ЦИЕ, насочват вниманието към предизвикателствата и бариерите пред функционирането на единния пазар на ЕС.

Единният пазар на ЕС отваря големи възможности, но все още не гарантира напълно равни условия за търговия. Оценките за нетарифните бариери<sup>6</sup> в рамките на ЕС са в основата на различния резултат на страните от ЦИЕ по отношение на свободата на международната търговия. България получава най-ниска оценка от всички страни от района на ЦИЕ по отношение на нетарифните бариери пред търговията, при това оценката е устойчива през годините. Това означава, че в България различните нетарифни бариери намаляват в по-голяма степен способността на вносни стоки да се конкурират на вътрешния пазар спрямо другите страни в ЦИЕ. Последното ограничава свободата на търговията и потенциално може да доведе до по-малко конкуренция и избор в определени сфери.

**Графика 15: Оценка по показателя нетарифни бариери пред търговията в ЦИЕ (2021 г.)**

Скала от 0 до 10 т., като 10 т. е максимална стойност на икономическа свобода



Източник: ИПИ на база Fraser Institute, Economic Freedom of the World: 2023 Annual Report

<sup>6</sup> Нетарифните бариери са различни изисквания и ограничения, освен стандартните митнически тарифи, които влияят на международната търговия със стоки, като оказват ефект върху търгуваните количества, цената на стоките и скоростта на движение на стоките. Най-често, в рамките на ЕС, това са изисквания за етикетиране, сертифициране, опаковане и въобще качество на продуктите, както и правила за инспекция и регистрация на вносителите. В общото понятие нетарифни бариери влиза и административният тормоз и произвол на границата, който спира свободното движение на стоки.

България има пространство за подобрене на своя резултат по отношение свободата на международната търговия. Пълноправното приемане в Шенгенското пространство остава водеща цел, тъй като означава по-голяма свобода на придвижване и директни икономически ползи. Страната следва да се бори и за развитието на единния пазар, в т.ч. отварянето към външни пазари, тъй като това е най-прекият път към икономическата интеграция със страните в Европа и подкрепа за трансформацията на родната икономика. Необходима е и активна политика за премахване на различни нетарифни ограничения, които реално спират свободното движение на стоки. Облекчаването на някои капиталови контроли също може да доведе до повишение на резултата на страната. Политиките могат да бъдат обобщени в следните направления:

- Премахване на бариери пред търговията със стоки – тук фокусът трябва да бъде поставен върху премахването на нетарифните бариери пред търговията със стоки и облекчаване на търговията с трети страни:
  - Нетарифните бариери са основната пречка пред свободната търговия в рамките на единния пазар на ЕС, като подобни бариери ограничават избора и конкуренцията в определени сектори в страната;
  - Бъдейки външна граница за ЕС, бариерите пред търговията с трети страни имат реално изражение в България. Протекционистични политики насочени към трети страни, като Турция и Украйна например, ограничават възможностите за внос и намаляват конкуренцията в определени сектори.
- Отваряне на пазара за услуги и свободно движение на хора – ключов момент по отношение свободното движение на хора е пълноправното членство на България и Румъния в Шенгенското пространство. В края на март 2024 г. отпадна контролът на въздушните и морските граници на България и Румъния. Контролът по сухопътните граници обаче остава в сила, като няма формален срок за отпадането на всички ограничения пред свободното движение на хора от двете държави;
- Отпадане на пречки пред чуждите инвестиции и капиталовите потоци – страните в ЕС налагат различни ограничения върху свободното движение на капитал, в т.ч. мерки, които имат директно отношение към притока на капитал. Рамката на ЕС за инвестиционен скрининг е част от политиката на ЕС за икономическа сигурност, но потенциално крие и рискове за конкурентоспособността на европейската икономика;
- Развитие на капиталовия пазар – потенциалното интегриране на националните капиталови пазари в рамките на ЕС е стъпка, която може да даде повече възможности на предприемачите от района на ЦИЕ за достъп до свеж ресурс. Приватизацията на Българска фондова борса също е мярка, която може да отвори повече възможности.

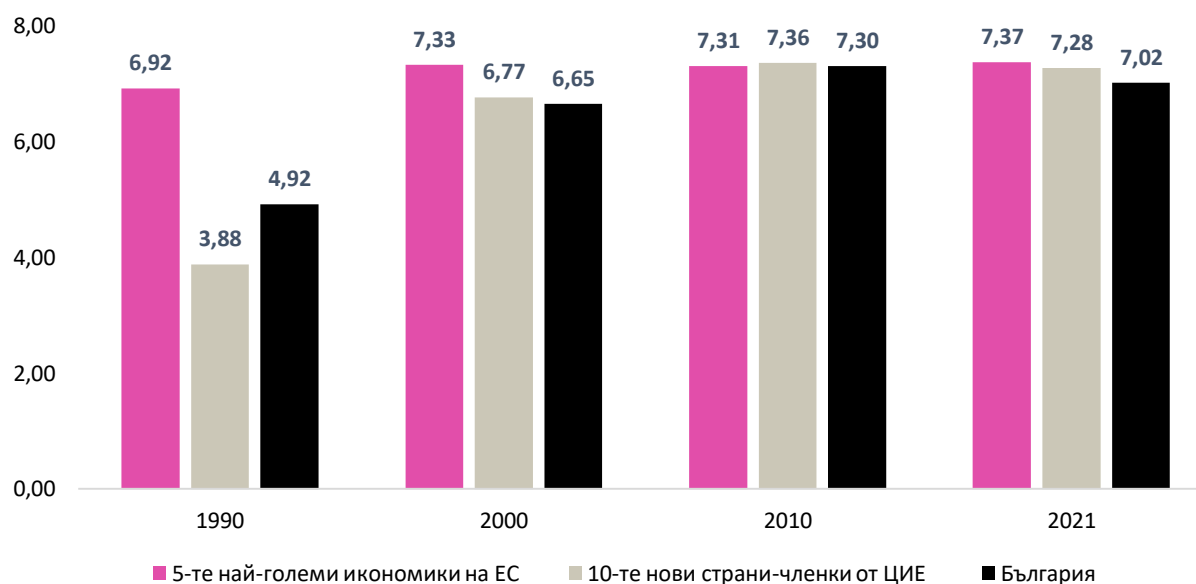
Прегледът на категорията ясно показва, че макар присъединяването към единния пазар на ЕС да дава огромен потенциал за развитие на страната, пречките и предизвикателствата пред международната търговия във всичките и измерения са реални. България следва да провежда активна политика за премахване на националните пречки пред свободното движение на стоки, услуги, хора и капитали, както и да защитава позиции в подкрепа на гладкото функциониране и развитието на единния пазар на ниво ЕС.

## Регулации

Регулациите са сфера, в която европейските страни традиционно получават по-слаби оценки. Категорията е изключително интересна, като тук влизат оценки за регулациите в различни аспекти на правенето на бизнес, пазара на труда и кредитния пазар. При регулациите отново наблюдаваме много слабо представяне на страните от района на ЦИЕ през 90-те години, след което постепенно догонване на големите европейски икономики. Последните актуални данни показват любопитна картина, като след пандемията 5-те най-големи икономики в Европа получават по-добър резултат по отношение на регулациите от 10-те страни от района на ЦИЕ. Това е следствие най-вече от ръста на регулаторната тежест върху бизнеса в района на ЦИЕ в последните години. България също отстъпва в своя резултат, като вече изостава сериозно от добрите примери в Европа.

### Графика 16: Оценка в категория „Регулации“ (1990-2021 г.)

Скала от 0 до 10 т., като 10 т. е максимална стойност на икономическа свобода



Източник: ИПИ на база Fraser Institute, Economic Freedom of the World: 2023 Annual Report

Изследването на ИПИ<sup>7</sup> за ефектите от участието на България в единния пазар на ЕС потвърждават наблюденията за сравнително високата регулаторната тежест в региона на ЦИЕ. Оценките на Европейската комисия<sup>8</sup> за България показват сравнително висока тежест на регулациите, по-малко покритие на цифровите услуги за бизнеса, липса на конкуренция при обществените поръчки и твърде висок дял на директното възлагане, голямо забавяне на плащанията от държавата към бизнеса, твърде дълго време за приключване на производство по несъстоятелност и високо влияние на регулациите върху дългосрочните инвестиционни намерения. В допълнение към това оценките на ОИСР<sup>9</sup> за регулациите в сферата на услугите показват, че рестриктивността на услугите в региона на ЦИЕ се увеличава и в някои случаи надвишава тази в големите икономики в ЕС. Въпреки това, в региона на ЦИЕ има хетерогенност на резултатите по отношение на регулациите.

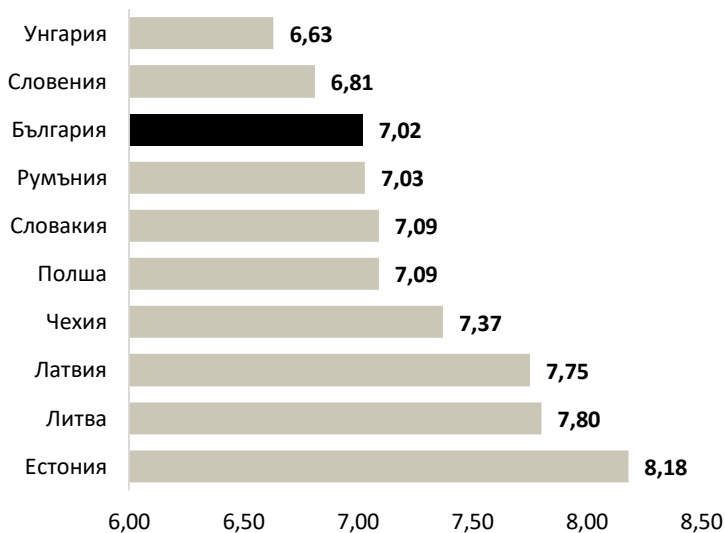
<sup>7</sup> Виж „България в единния пазар на ЕС: Оценка на ефектите и поглед напред“ (ИПИ, 2024 г.)

<sup>8</sup> Виж детайли за България на [Single Market Scoreboard](#) (ЕК)

<sup>9</sup> Виж повече на [Service Trade restrictiveness Index](#) (ОИСР)

### Графика 17: Оценки в категория „Регулации“ в ЦИЕ (2021 г.)

Скала от 0 до 10 т., като 10 т. е максимална стойност на икономическа свобода



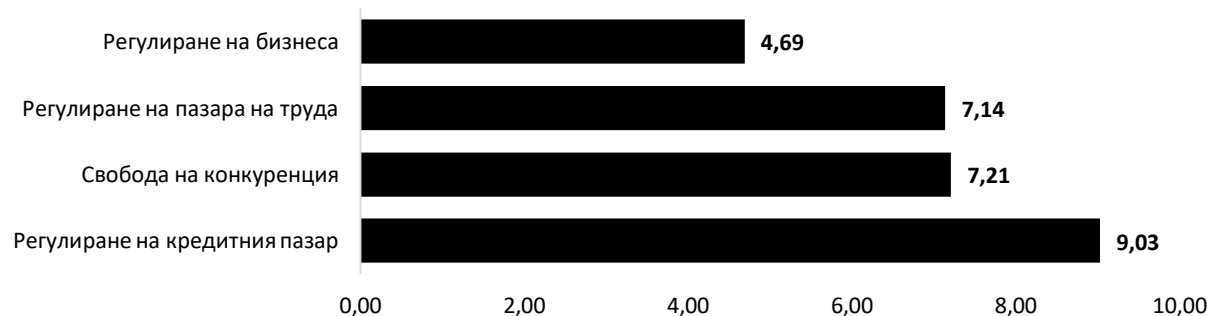
Източник: ИПИ на база Fraser Institute, Economic Freedom of the World: 2023 Annual Report

Балтийските държави традиционно се представят най-силно по отношение на регулациите в региона на ЦИЕ, като Естония попада и в топ 10 на света. От държавите в Централна Европа най-добре се представя Чехия, с добри резултати по отношение на регулациите върху труда и добра обща бизнес среда. Унгария от друга страна получава най-слаб резултат сред всички страни в ЦИЕ. Представянето на България и Румъния в категорията също е сред слабите в региона на ЦИЕ. Големите предизвикателства пред България са свързани с оценките за бизнес средата и регулациите на пазара на труда.

България получава най-слаби оценки по отношение на регулаторната тежест върху бизнеса, в т.ч. цената на бюрокрацията и непотизма, кронизма и дискриминацията в работата на публичната администрация. Оценките по отношение на конкурентната среда също са сравнително ниски. Сериозни проблеми се наблюдават и в регулациите на пазара на труда, в т.ч. влиянието на минималната заплата, регулациите на работното време и извънредния труд, както и ограниченията пред чуждестранните работници. Всички тези регулации влошават бизнес средата, отлагат инвестиционни намерения и ограничават потенциала на човешкия капитал в страната. Последното е особено важно на фона на намаляващото население в трудоспособна възраст и вече хроничната липса на квалифицирани кадри за бизнеса. Близко 90% от компаниите в България посочват липсата на квалифицирани кадри като основна причина за отлагане на инвестиционни намерения<sup>10</sup>.

### Графика 18: Оценки на България в категория „Регулации“ (2021 г.)

Скала от 0 до 10 т., като 10 т. е максимална стойност на икономическа свобода



Източник: ИПИ на база Fraser Institute, Economic Freedom of the World: 2023 Annual Report

<sup>10</sup> Виж [EIB Investment Survey Bulgaria Overview 2023](#) (ЕИБ, 2024 г.)

Общият преглед на данните показва притеснителна тенденция на повишаване на регулаторната тежест в България и изоставяне спрямо лидерите в региона на ЦИЕ. Ключовите фактори в това отношение са регулаторната тежест и работата на администрацията, ограничаването на конкуренцията в определени сфери и все още строгите регулации по отношение на пазара на труда:

- ✓ Прекомерните регулации в България и непотизма в работата на администрацията ограничават потенциала на икономиката и са пречка пред инвестициите. Проучване на Европейската инвестиционна банка (ЕИБ) показва, че според 58% от компаниите бизнес регулациите в страната са пречка пред дългосрочните инвестиции, като в сферата на услугите този дял достига до 73% от компаниите. На фона на развитието на дигиталния сектор в страната, този висок дял на компаниите в сферата на услугите, които срещат сериозни регулаторни пречки, е повече от притеснителен;
- ✓ Тези наблюдения се подкрепят и от данните на ОИСР, които показват, че в последните 10 години страните от региона на ЦИЕ увеличават рестриктивността в сферата на услугите и в някои сфери губят конкурентоспособност спрямо най-големите икономики в Европа;
- ✓ Други фактори, които пречат на бизнес средата и създават недоверие към работата на публичната администрация в България, са високият дял на обществените поръчки с един участник, както и практиката на директно възлагане на обществени поръчки, забавянето в плащанията от публични органи и сложната и бавна процедура по несъстоятелност. Тези фактори, подкрепени от ниските оценки за върховенство на правото и изпълнение на договорите, създават среда на несигурност и отблъскват потенциални инвеститори;
- ✓ Най-големите пречки пред инвестициите в България, наред с регулаторната тежест, остават липсата на квалифициран персонал и несигурността за бъдещето. Огромното внимание върху човешкия капитал неизбежно трябва да постави на фокус и регулациите на пазара на труда. В проучването на ЕИБ над половината компании споделят, че конкретно регулациите върху труда ограничават техните инвестиционни намерения. Тук на фокус трябва да попаднат механизъмът за определяне на минималната работна заплата, гъвкавото работно време и възможностите за наемане и освобождаване на работници, както и правилата за привличане на чуждестранни работници.

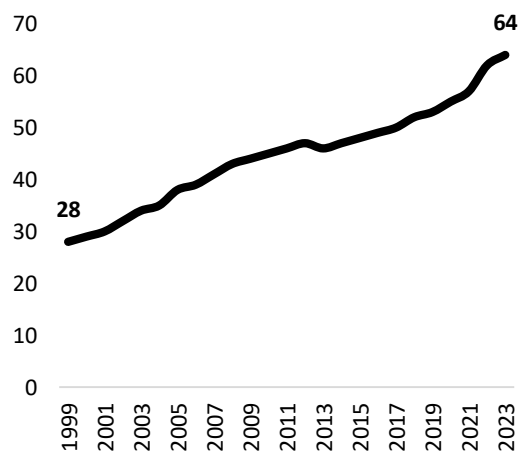
Оценките за икономическата свобода показват, че оставайки върховенството на правото на страна, регулациите са сферата, в която България може да отчете напредък и да скъси разликата с най-добрите примери в региона на ЦИЕ. В тази категория също са важни не само нормативните промени, но и възприятията на компаниите за средата за правене на бизнес в страната. В този смисъл е необходима не просто политика за преглед на регулаторната тежест и допълнителни усилия за дигитализация на публичните услуги, но и по-дълбока промяна във възприятията за непотизма, кронизма и дискриминацията в работата на публичната администрация.

## Конвергенция и икономически растеж

От началото на новото хилядолетие България отчита постоянно подобрене на показателите за сближаване с икономиките в ЕС. Този период от близо 25 години е белязан от множество реформи и разширяване на икономическата свобода, по-дълбока интеграция с европейската икономика и възползване от възможностите на единния пазар, както и от няколко кризи и епизоди на икономически спад, които обаче не промениха траекторията на догонване и конвергенция. Фундаменталните котви на българската икономика, който са в основата и на показателите за икономическата свобода, позволиха на страната да премине през връхлитащи кризи от различен характер и да отчете период от над две десетилетия на почти постоянен икономически растеж.

Водещите показатели за проследяване на икономическата конвергенция в Европа са 1) брутният вътрешен продукт (БВП) на човек от населението в стандарти на покупателна способност и 2) фактическото индивидуално потребление на човек от населението, което също отчита покупателната способност и измерва материалното благосъстояние на домакинствата. И по двата показателя България бележи устойчив прогрес през последните 25 години. БВП на човек от населението в стандарти на покупателна способност в България се увеличава от 28% от средноевропейското ниво (ЕС-27) през 1999 г. до 45% през 2010 г. и 64% през 2023 г. По този показател България все още изостава от средните нива за ЦИЕ, като всички други разглеждани страни са над границата от 70% от средното за ЕС-27.

**Графика 19: БВП на човек от населението в България в стандарти на покупателна способност (% , ЕС27=100)**

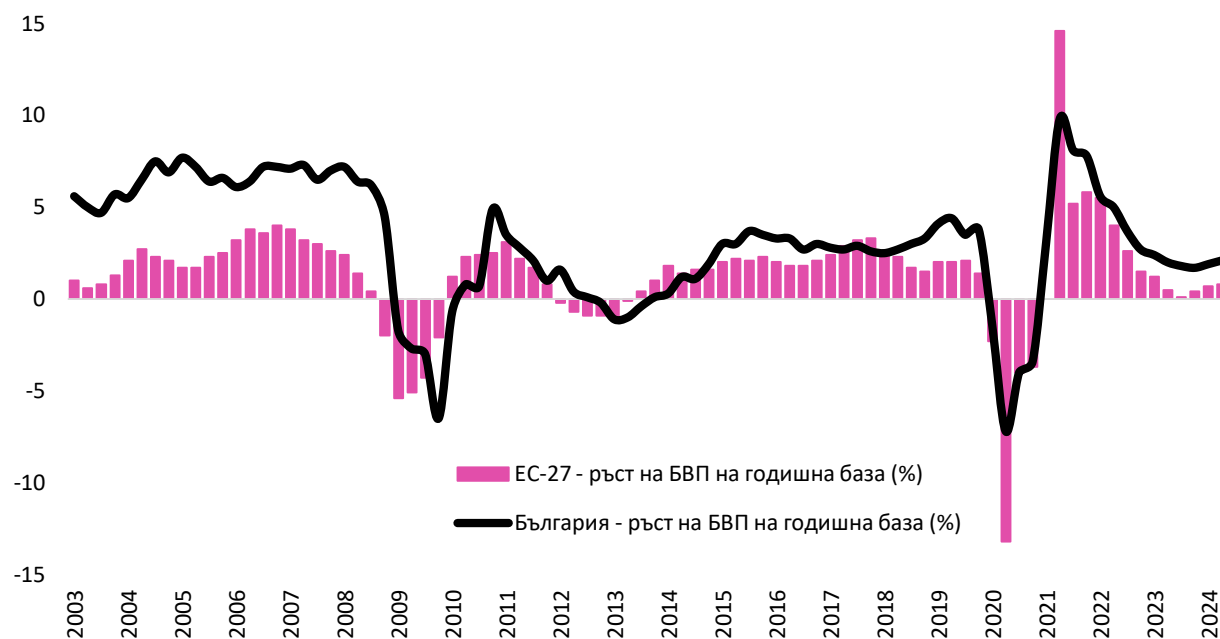


Източник: Eurostat

При фактическото индивидуално потребление на човек от населението се наблюдава сходна динамика. През 1999 г. фактическото индивидуално потребление в България е на нива от 31% от средното за ЕС (ЕС-27). През 2010 г. показателят достига 46%, а към 2023 г. вече е на нива от 73%. През 2023 г. България се отделя от последното място в ЕС, като изпреварва Унгария по фактическо индивидуално потребление на човек. Интересно е, че и при двата показателя се наблюдава сериозно подобрене в периода след пандемията. Това е породено както от бързото възстановяване на икономиката и по-силния, в сравнителен план, икономически растеж в последните години, така и от корекцията на населението на база преброяването от 2021 г.

Европа премина през три периода на отрицателен икономически растеж през последните 25 години. Първият в рамките на глобалната финансова криза (2008-2009 г.), вторият като следствие от дългова криза в Европа (2012-2013 г.) и третият предизвикан от пандемията и социалните ограничения (2020 г.). Икономиката на България следва общата динамика на големите европейски икономики, като също изпадна в рецесия три пъти за последните 25 години – в същите три периода, макар и с различни характеристики като дълбочина и продължителност на рецесията и последвалото възстановяване. Въпреки тези епизоди на икономически спад, през последните повече от две десетилетия България почти неизменно е на пътя на икономическия растеж.

Графика 20: Икономически растеж в България и ЕС-27 (%)



Източник: Eurostat

Процесът на икономическо сближаване е следствие от устойчиво по-високият икономически растеж в България спрямо средния за ЕС. Това е вярно за целия регион на ЦИЕ, като 10-те разглеждани страни отчитат по-висок растеж и догонват най-големите икономики в рамките на ЕС. Преди две десетилетия почти всички страни от региона на ЦИЕ са на нива 50-60% от средното за ЕС по показателя БВП на човек от населението в стандарти на покупателна способност, като единствено Чехия и Словения са над границата от 80% от средното за ЕС. България и Румъния в този период са далеч под границата от 40% от средното за ЕС. Две десетилетия по-късно Чехия и Словения са над границата от 90%, а Литва, Естония, Полша и Румъния са над границата от 80%. България остава единствената страна в региона на ЦИЕ под границата от 70%, но в същото време е на своя исторически максимум спрямо страните от ЕС.

Очевидно е, че през последните две десетилетия целият регион на Централна и Източна Европа значително се доближи до най-големите икономики в ЕС, като това несъмнено е свързано с разширението на икономическата свобода в региона, участието в единния пазар на ЕС и по-дълбоката интеграция с големите западни икономики. Конкурентите предимства на България и страните от региона на ЦИЕ са директно обвързани с подобрението на показателите за икономическата свобода в дългосрочен план. Въпреки това, стагнацията на икономическата свобода в региона може да ограничи икономическия растеж и процесът на сближаване. Нарастването на държавните разходи и въобще на размера на правителството, увеличената регулаторна тежест и липсата на напредък по отношение на върховенството на правото са основните пречки пред дългосрочния растеж.



## **Заклучение: Политики за икономическа свобода и растеж**

През последните 25 години икономическата свобода в България се разширява, страната бележи почти постоянен икономически растеж и отчита значително подобрене в показателите за сближаване с големите европейски икономики. Фундаменталните котви на българската икономика в този период са валутният борд и стабилните пари, разумните държавни финанси и ниският публичен дълг, ниските преки данъци върху труда и печалбите, както и отвореният достъп до единния пазар на ЕС. Всички тези фактори позволяват на страната да премине успешно през поне три периода на икономически спад, белязали стопанската картина в цяла Европа от началото на века, както и да регистрира дългосрочен растеж въпреки липсата на напредък по отношение на върховенството на правото.

В края на 2024 г. в България предстоят поредни парламентарни избори. Това са 7-ми избори в периода 2021-2024 г., като в страната не може да се формира стабилно мнозинство в парламента и съответно правителство, което да провежда дългосрочна политика. Видима е нуждата от формиране на някакъв път напред, както в политически план, така и по отношение на икономиката и върховенството на правото. Прегледът на показателите за икономическата свобода в България дава добър ориентир за приоритетите и политиките, които могат да подкрепят растежа.

Необходим е ясен ангажимент за поддържане на макроикономическа стабилност и добра бизнес среда. Това включва ограничаване на макроикономическите дисбаланси и политики в подкрепа на конкурентоспособността на страната. Сред основните външнополитически котви са и поддържането на ниска инфлация и приемането на еврото, както и пълноправното членство в Шенгенското пространство. Тези цели са свързани с дългосрочни усилия на няколко правителства, както и с общите възприятия за стабилността на българската икономика и възможностите за повишение на кредитния рейтинг на страната.

Ключово е провеждането на разумна бюджетна политика, спазването на фискалните правила, както и поддържането на ниски преки данъци. Необходима е политика за ограничаване на безконтролния и често хаотичен ръст на публичните разходи, елиминиране на бюджетния дефицит в средносрочен план и ограничаване нарастването на държавния дълг. Свиването на размера на държавата изисква и оттеглянето на държавата от различни икономически сфери. Намалението на осигурителната тежест също е важен фактор, който може да подкрепи стимулите за труд. На преден план може да се изведе и политиката за намаляване на регулаторната тежест и ограничаване на непотизма, кронизма и дискриминацията в работата на публичната администрация.

Върховенството на правото остава сферата, в която страната изостава най-много спрямо големите икономики в Западна Европа и добрите примери в региона на Централна и Източна Европа. След решението на Конституционния съд и отпадането на възможността за „шокова терапия“ на съдебната власт, борбата за върховенството на правото в България ще трябва да се фокусира върху нормативната рамка и оперативното администриране на съдебната власт, в т.ч. управлението на бюджета, съдебната карта и правилата за атестация и командироване, ефективния граждански контрол и гарантирането на честна процедура за избор на нов главен прокурор и други ключови позиции в съдебната власт, ефективна политика за борба с корупцията и постоянни усилия за защита на независимостта и осветяване на неправомерното влияние в съдебната власт.

## Приложение: Показатели за икономическата свобода в България

България	1990	2000	2010	2015	2019	2020	2021
<b>Обобщена оценка (Класиране)</b>	<b>4,64 (88)</b>	<b>5,64 (101)</b>	<b>7,45 (41)</b>	<b>7,51 (47)</b>	<b>7,67 (38)</b>	<b>7,54 (37)</b>	<b>7,46 (43)</b>
<i>Скала от 0 до 10., като 10 е максимална стойност на икономическа свобода</i>							
<b>1. Размер на правителството</b>	<b>5,70</b>	<b>5,80</b>	<b>7,02</b>	<b>6,66</b>	<b>7,35</b>	<b>7,06</b>	<b>6,79</b>
А. Държавно потребление	4,91	5,24	5,73	5,73	5,24	4,44	4,55
В. Трансфери и субсидии	2,72	5,81	5,61	5,85	5,95	5,27	4,88
С. Държавни инвестиции	10,00	7,66	8,38	5,26	9,15	9,15	9,15
D. Най-висока пределна данъчна ставка		3,00	7,50	8,50	8,50	8,50	8,50
(i) Най-висока пределна ставка на данъка върху доходите		5,00	10,00	10,00	10,00	10,00	10,00
(ii) Най-висока пределна данъчно-осигурителна тежест върху разходите за труд		1,00	5,00	7,00	7,00	7,00	7,00
Е. Държавна собственост върху активи	5,15	7,29	7,90	7,98	7,93	7,93	6,89
<b>2. Правна система и права на собственост</b>	<b>6,33</b>	<b>5,39</b>	<b>5,31</b>	<b>5,46</b>	<b>5,72</b>	<b>5,75</b>	<b>5,81</b>
А. Независимост на съдебната власт	4,63	5,46	5,24	5,57	5,70	5,61	5,60
В. Безпристрастност на съда	5,06	4,24	4,13	4,25	4,36	4,16	4,46
С. Защита на правото на собственост		4,26	4,41	4,74	4,93	4,93	5,15
D. Намеса на военните в политиката	8,33	8,33	8,33	8,33	8,33	8,33	8,33
Е. Интегритет на правната система	6,76	6,08	4,59	4,99	5,07	5,60	5,50
F. Изпълнение на договорите		4,40	3,63	3,63	3,79	3,79	3,79
G. Прехвърляне на недвижима собственост	8,85	8,88	8,96	8,84	8,72	8,72	8,72
H. Полиция и престъпност		4,20	4,49	4,61	4,88	4,88	4,88
Корекция за равноправието между половете	0,88	0,88	0,94	0,94	1,00	1,00	1,00
<b>3. Стабилност на парите</b>	<b>3,47</b>	<b>3,23</b>	<b>9,22</b>	<b>9,59</b>	<b>9,51</b>	<b>9,45</b>	<b>9,40</b>
А. Увеличение на паричното предлагане		0,00	8,73	9,23	9,12	8,86	8,86
В. Стандартно отклонение на инфлацията	5,64	0,00	8,64	9,14	9,50	9,56	9,39
С. Инфлация	4,76	7,94	9,51	9,98	9,44	9,38	9,34
D. Банкови сметки в чуждестранна валута	0,00	5,00	10,00	10,00	10,00	10,00	10,00
<b>4. Свобода на международната търговия</b>	<b>2,81</b>	<b>7,11</b>	<b>8,37</b>	<b>8,55</b>	<b>8,50</b>	<b>8,15</b>	<b>8,30</b>
А. Тарифи	8,43	7,85	9,15	8,36	8,20	8,03	8,06
(i) Приходи от мита	9,13	9,53	9,63	9,10	9,13	8,60	8,60
(ii) Средна тарифна ставка	7,72	7,26	8,98	8,98	8,98	8,98	8,98
(iii) Стандартно отклонение на тарифните ставки		6,76	8,84	7,00	6,49	6,51	6,61

V. Регулаторни бариери пред външната търговия		6,86	6,81	8,16	8,16	8,16	8,16
(i) Нетарифни търговски бариери		5,22	6,27	6,48	6,46	6,46	6,46
(ii) Разходи за внос и износ		8,50	7,34	9,84	9,85	9,85	9,85
C. Обменни курсове на черния пазар	0,00	10,00	10,00	10,00	10,00	10,00	10,00
D. Контрол върху движението на капитали и хора	0,00	3,72	7,54	7,68	7,63	6,40	7,00
(i) Финансова отвореност		2,26	10,00	10,00	8,44	8,13	8,13
(ii) Капиталови контроли	0,00	3,08	7,69	6,92	6,92	4,62	4,62
(iii) Свобода на посещенията на чужденци			6,42	7,63	8,74	6,45	8,85
(iv) Защита на чуждестранните активи		5,84	6,06	6,16	6,40	6,40	6,40
<b>5. Регулации</b>	<b>4,92</b>	<b>6,65</b>	<b>7,30</b>	<b>7,28</b>	<b>7,25</b>	<b>7,29</b>	<b>7,02</b>
A. Регулиране на кредитния пазар	3,52	8,91	9,49	9,59	9,54	9,87	9,03
(i) Собственост на банките	0,00	8,00	10,00	10,00	10,00	10,00	10,00
(ii) Кредитиране на частния сектор	6,55	9,72	8,46	8,78	9,62	9,62	8,09
(iii) Контрол върху лихвените проценти / отрицателни реални лихвени проценти	4,00	9,00	10,00	10,00	9,00	10,00	9,00
B. Регулиране на пазара на труда		6,62	7,73	6,98	7,14	7,14	7,14
(i) Регулиране на труда и минимална работна заплата		7,88	7,88	5,28	5,28	5,28	5,28
(ii) Регулации за наемане и освобождаване на персонал		5,57	7,06	7,13	7,13	7,13	7,13
(iii) Гъвкавост при определяне на работната заплата		7,87	6,95	6,69	7,18	7,18	7,18
(iv) Регламентиране на работното време		6,85	8,00	6,00	6,00	6,00	6,00
(v) Разходи при уволнение на работник		9,17	9,25	9,25	9,25	9,25	9,25
(vi) Военна повинност	0,00	3,00	10,00	10,00	10,00	10,00	10,00
(vii) Чуждестранна работна ръка		6,02	4,97	4,54	5,11	5,11	5,11
C. Регулиране на бизнеса	6,33	5,46	4,73	4,92	5,11	4,95	4,69
(i) Регулаторна тежест		6,10	3,42	4,16	4,52	4,52	4,52
(ii) Разходи по спазване на регулациите		5,95	6,52	5,56	6,22	5,56	5,33
(iii) Безпристрастна публична администрация	6,33	7,45	6,67	6,27	5,91	5,94	5,12
(iv) Разходи по спазване на данъчното законодателство		2,33	2,33	3,71	3,78	3,78	3,78
D. Свобода на конкуренцията		5,59	7,25	7,63	7,21	7,21	7,21
(i) Отвореност на пазара		5,59	6,12	6,06	6,06	6,06	6,06
(ii) Разрешения за стопанска дейност			8,39	9,20	9,33	9,33	9,33
(iii) Нарушаване на бизнес средата					6,25	6,25	6,25

Източник: [Икономическата свобода по света 2023 г.](#) (Институт Фрейзър, 2023 г.)

